

Casino 1848

AF

HANS VAMMEN

*»Af det sagte opstår Sagnet, og af begge må Kritiken siden
udskjelne Sandheden.«¹*

»Copenhagen«

Mandag den 20. marts 1848 kl. 8.15 om morgenen ankom dampskibet »Copenhagen« fra Kiel til Københavns havn. Det var gråvejr, temperaturen var 4°, og det blæste »Bramscilskuling«.² Skibet var ventet med spænding, fordi det bragte de første efterretninger om de slesvigholstenske møder i Rendsborg lørdag den 18. marts, og man vidste, at der ville gå mindst et døgn, før flere meddelelser kunne nå frem over land. Vi ved ikke, om Orla Lehmann eller nogen af hans politiske venner selv var mødt op for at få fat på eventuelle vidner, der kunne supplere brevenes meddelelser. Vi ved heller ikke, hvad Orla Lehmann sagde, da han blev klar over, hvad der var sket i Rendsborg, men hvis han sagde det højt, kan det næppe have lydt rart. Lige så lidt kender vi hans overvejelser, før han så meget hurtigt traf sit livs vigtigste beslutning, men det må have stået ham klart, at han spillede meget højt spil. Det var i egentligste forstand en casino-beslutning. Om denne beslutning, dens bevislighed og konsekvenser, handler det følgende. Historien er ikke ny. Tværtimod vil jeg nedenfor vise, at den formentlig har været kendt af de fleste historikere, som har studeret og skrevet om disse dages historie. Den har blot ikke været skrevet før.

Inden jeg nærmere redegør for, hvad Lehmanns casino-beslutning gik ud på, skal der gives et kort rids af de foregående måneders politiske

Udvidet version af et foredrag holdt i foreningen De Historiestuderende, marts 1988.

¹ P. Hjort om casinomødet 20/3 1848. (Kritiske Bidrag til nyere dansk Tænkemaades og Dannelses Historie. Politisk Afdeling, 1852, s. 384).

² Berlingske Tidende 21/3 1848.

forhold, til forståelse af de nationalliberales næsten håbløse situation om morgenen den 20. marts.

Et parti i krise

De store begivenheder, som giver året 1848 dets særlige klang i dansk historie, kaster et så stærkt lys tilbage på den foregående tid, at det næsten er glemt, hvor svækkede de nationalliberale var ved begyndelsen af 1848. Den ene af bevægelsens mærkesager, det slesvigske spørgsmål, var halvvejs blevet opfyldt gennem udsendelsen af det kgl. åbne brev af 8. juli 1846, der fastslog samme arvefølge for Slesvig og Kongeriget. Ligeledes var Christian VIII i de senere år kommet den dansknationale bevægelse i møde ved at styrke dansk sprog og undervisning i Slesvig. Dette havde imidlertid vakt uro i Hertugdømmerne og givet den slesvigholstenske bevægelse vind i sejlene.

De nationalliberales andet hovedprogrampunkt, enevældens afskaffelse og indførelse af en repræsentativ forfatning, havde i 1846 så ringe tilslutning, at Orla Lehmann måtte lide den tort at se sit forfatningsforslag forkastet af stænderforsamlingen i Roskilde. Men det værste var, at de nationalliberale var dybt splittede. Den ældre retning, identisk med Slesvig-lobbyen »Syvstjernen«, havde tabt troen på stænderforsamlingerne som politisk instrument og nærmede sig i årene op til 1848 nationalt bevidste godsejerkredse i håb om herved at påvirke regeringens politik i dansk-national retning. Men det betød naturligvis nedprioritering af forfatningsspørgsmålet, navnlig dettes demokratiske perspektiv. Orla Lehmann og »det unge Danmark«, hegelianerne omkring dagbladet »Fædrelandet«, ville splitte slesvigholstenerne gennem en demokratisk forfatning for henholdsvis Holsten og kongeriget incl. Slesvig, den såkaldte ejderpolitik. Herigennem regnede man med, at kongerigets befolkning kunne mobiliseres til en resolut nedkæmpelse af et muligt slesvigholstensk oprør. En sådan forfatningsmodel var imidlertid utænkelig med den siddende regering, og en ny kunne kun tilvejebringes ved hjælp af en bred folkelig rejsning.³

³ Afsnittet er i overensstemmelse med brede fremstillinger, f.eks. Niels Neergaard: *Under Junigrundloven*, I, 1892; Hans Jensen: *De danske Stænderforsamlings Historie*, II, 1934; Vagn Skovgaard-Petersen: *Danmarks historie*, bd. 5, 1985. – Om splittelsen inden for de nationalliberale: Orla Lehmann til H. N. Clausen 7/7 1846 (P. Bagge m.fl. (udg.): *Danske politiske Breve fra 1830-erne og 1840-erne*, (herefter DpB), bd. III, 1949, nr. 731); A. F. Krieger til D. G. Monrad 22/2 1848 (*Danske Magazin*, 7. rk. 3, s. 42 ff; H. Vammen: *J. F. Schouw som politiker* (utr. prisopg. K.U. 1967, s. 99–152). – »Syvstjernen« var fællesbestyrelse for »Foreningen til dansk Undervisnings Fremme i Slesvig« og »Dansk-Slesvigsk Hjælpeforening« og talte ældre liberale som H. N. Clausen, L. N. Hvidt og J. F. Schouw.

I 1846 havde D. G. Monrad valgt at blive præst på Lolland og betegnede i et brev til Orla Lehmann 1847 København som »et aktionsløst Aktionssted«. Endnu 14. december 1847 mente Monrad, at folket tager sig en søvn, og han må søge trøst i tanken om, »at vi inden halvhundrede Aar vil have en Konstitution«. I de samme dage rejste Lehmann selv til Italien med sin syge kone.⁴

Så døde Christian VIII jo uventet 20. januar 1848, efter få dages sygdom. Selv om de ældre liberale J. F. Schouw og H. N. Clausen var hurtige og fik et forfatningsforslag – iøvrigt lidet folkevækkende – på gaden samtidig med dødsbudskabet, så var regeringen endnu hurtigere: I sin tiltrædelsesproklamation 20. januar gav Frederik VII tilsagn om en forfatningsforandring og en uge efter udsendtes en lov, der brød med enevældens princip, fastlagde den nye helstatsforfatning i hovedtræk og fastsatte proceduren for dens udformning og vedtagelse. Dette kunne kun lade sig gøre, fordi regeringen byggede videre på Christian VIII.s forfatningsplaner. Det er af stor betydning for forståelsen af de følgende begivenheder, at det danske systemskifte foregik uden direkte pres nedefra og i realiteten var afgjort, før det første gny fra Februarrevolutionen nede i Europa nåede Danmark.

Forfatningsreskriptet af 28. januar 1848 var et mestertræk, foretaget af en overlegen politiker, helstatsmanden Carl Moltke. Han gav mest der, hvor bevægelsen ulmede stærkest: Ved at give lige mange mandater til Hertugdømmerne og Kongeriget og dertil særligt begunstige det slesvigholstenske ridderskab, splittede han slesvigholstenerne og appellerede til de konservative kræfters loyalitet med kongen.⁵

De liberale i Kongeriet var lammede. Ejdermodellen var fejlet af bordet, men en konstitution var det. Det klare agitationstema for konstitution *mod* enevælde var afløst af juridisk-teknisk gnidder om mandater og valgret. De følgende ugers papirkrig mod regeringen fra begge nationale lejre kunne ikke skjule, at regeringen havde overtaget. Pænt og artigt, omend med forbehold for forfatningens nærmere udformning, udpegede stænderforsamlingerne både i Hertugdømmerne og i Kongeriget de »erfarne mænd«, som ifølge Januarreskriptet skulle samles og vedtage forfatningen.

Så kom Orla Lehmann efter en forceret hjemrejse til Danmark 18. februar. Han fandt den nationalliberale lejr i dyb misstemning. Det

⁴ D. G. Monrad til Orla Lehmann 12/2 1847 (DpB III, nr. 813); Samme til Hother Hage 14/12 1847 (DpB III, nr. 847).

⁵ Skovgaard-Petersen 1985, s. 206; H. N. Clausen og J. F. Schouw: Ved Thronskiftet, 1848; Niels Petersen (udg.): Betænkninger fra Christian VIIIs tid om styrelsen af det danske monarki, 1969 (se hertil min anm. i HT 1975, s. 352-357).

lykkedes ham med stort besvær at få samlet de splittede fløje og få igangsat den folkelige agitation med det første casinomøde 11. marts, men København var langt fra på randen af revolution, selv om Orla Lehmann 12. marts sikrede sig fodslag fra den radikalt-demokratiske Hippodrom-bevægelse, de nationalliberales mangeårige modstandere, ved at love dem almindelig valgret. Og de erfarne statsmænd i regeringen lod sig ikke rokke.⁶

Det eneste der nu kunne redde de nationalliberale, var et slesvigholstensk oprør. Som nævnt var tanken ikke ny. Allerede i sommeren 1847 indså A. F. Krieger, at hvis Hertugdømmerne modsatte sig en adskillelse af Slesvig og Holsten, »maa det Hele ligge til en revolutionair Bevægelse i Hertugdømmerne skaffer Regjeringen frie Hænder«. Heldigvis for de nationalliberale havde nu nyhederne om revolutionerne i Wien og Berlin løftet den slesvigholstenske bevægelse, og man ventede forhåbningsfuldt på udfaldet af møderne i Rendsborg 18. marts. Mens Orla Lehmann ikke betroede sine inderste ønsker til papiret, var hans højre hånd, »Fædrelandets« redaktør Carl Ploug mere impulsiv. I et brev til den sønderjyske fører Laurids Skau 18. marts skriver han ligeud: »Vi maae nu see, hvad Schlesvig-Holsteinerne foretage sig idag i Rendsborg. Gjør de noget Galt, saa er det maaskee Godt, thi vi faae da Stemningen her ophidset og kunne bestorme Kongen«.⁷

I en analyse af den politiske situation konkluderede den kyndige iagttager M. A. Goldschmidt i det nr. af tidsskriftet »Nord og Syd«, der udkom 20. marts: »Intet kan redde Schleswigholsteinerne som Parti, hvis vi Danske ikke gjøre Slesvigerne Uret og ved vore Trudsler bringe dem til et voldsomt Skridt. Intet kan redde de Ultradanske som Parti og skaffe dem Ret, uden hvis Schleswigholsteinerne faae bragt Oprør eller Uroligheder tilveie«.⁸

Casino-beslutningen

Vi er nu fremme ved de meddelelser, som kom med »Copenhagen« 20. marts. Selv om disse, som det vil fremgå nedenfor, var ret forvirrede og foreløbige, var der ingen tvivl om hovedsagen: Slesvigholstenerne havde

⁶ Orla Lehmann til Maria Lehmann 22/2 og 17/3 1848 (DpB IV, nr. 891 og 925).

⁷ A. F. Krieger til J. F. Schouw (bilag til DpB IV, nr. 849); C. Ploug til L. Skau 18/3 1848 (H. V. Gregersen (udg.): Laurids Skaus Brevveksling med politiske venner i København, 1966, s. 640).

⁸ »Nord og Syd«, bd. 2, 1848, s. 111f. Goldschmidts formulering anføres ikke som dokumentation, men fordi den dækker min vurdering af situationen ud fra det samlede materiale, jeg har gennemgået.

ikke gjort oprør. På det 11 timer lange møde om lørdagen i Rendsborg havde de moderate kræfter sejret. En deputation skulle rejse til København og forelægge kongen en adresse med de slesvigholstenske krav, en helt lovlig og sædvanlig fremgangsmåde. Et udvalg af stænderdeputerede var nedsat i Rendsborg, men alene med den opgave at sammenkalde stændermedlemmerne igen, når reaktionen fra København forelå.⁹ De danske nationalliberale så nu deres håb svinde. De måtte forvente, at regeringen ved en blanding af fasthed og halve indrømmelser ville bevare kontrollen og afværge oprørets udbrud.

I denne situation var det, at Orla Lehmann besluttede at lade som om det slesvigholstenske oprør *var* brudt ud.

Spørgsmålet om, hvilke faktiske efterretninger om Rendsborgmøderne, der ankom med »Copenhagen«, har i litteraturen stiltiende været betragtet under den synsvinkel, at deres foreløbige, rygteagtige karakter gjorde det berettiget for de nationalliberale fejlagtigt at formode, at oprøret var brudt ud.¹⁰ Sagen stiller sig enklere, hvis man går ud fra, at meddelelserne i hovedtræk var korrekte, nemlig at der ikke var oprør. Kilderne er ikke ligetil, men de er tilstrækkelige. Det drejer sig om følgende:

1) Et brev fra den dansksindede professor Chr. Paulsen i Kiel til Chr. Flor, som opholdt sig i København og deltog i de nationalliberale krisemøder. Det er en slags løbende situationsrapport, skrevet 17., 18. og 19. marts. Paulsen er stærkt bekymret for den eskalerede spænding, navnlig fordi »de lykkede Opstande i Tyskland har givet Folk mod til at vove en Dyst, hvilket de ei endnu havde 1846«, dvs. ved udstedelsen af det åbne brev om arvefølgen. Imidlertid regner Paulsen kun med et oprør som en mulig reaktion, hvis Slesvig bliver »incorporeret«, altså adskilt fra Holstein og forfatningsmæssigt forbundet med Danmark. Den del, der er skrevet efter Rendsborgmødernes afslutning, lyder i sin helhed: »Jeg tilføier endnu de vigtigste Efterretninger fra Rendsborg, som Michaëlis i dette Øieblik selv meget rystet fortæller mig. Ved forsamlingen *der* igaar har viist sig blandt Soldaterne en Aand, at det ikke ville have kostet meget for at bringe dem til at overlevere Fæstningen! Klosterprovst

⁹ Rendsborg-mødet er egentlig to møder: En forsamling af ca. 70 medlemmer af Hertugdømmernes stænderforsamlinger og et politisk folkemøde. (I det flg. betegner Rendsborg-mødet stændermedlemmernes møde, med mindre andet fremgår). Stændermødets afholdelse var blevet tilladt af tyske Kancelli i København, og et politiforbud mod at give offentlig adgang blev respekteret. (Neergaard 1892, s. 133–137; Lorenz Rerup: Slesvig og Holsten efter 1830, 1982, s. 118).

¹⁰ Således Just Rahbek: Dansk Militærpolitik fra tronskiftet i 1839 til krigens udbrud i 1848, 1973, s. 144 n. 138 og s. 146 n. 144.

Reventlow kommende derfra har selv fortalt ham det. Saaledes gaar det, naar en Regjering i en Menneskealder ikke bekymrer sig om Aanden i Skolerne! 300 Soldater have underskrevet Petitionen til Stænderne. Rendsborg er ingen dansk Fæstning mere! Hvad skal man raade? At kalde de tro slesvigske Distrikters Deputerede til Kbhvn? Eller lad Kongen selv komme til Slesvig med alting betalende Tropper men ogsaa med gaver af nye Rettigheder! d 19 Mts 48 i Hast C.P.«

Trods Paulsens forvirrede formulering, er meningen klar nok. Rendsborg fæstning *er* ikke overgivet, og der er ikke oprør. Især den sidste sætning, der sigter på at afværge et oprør, ville være uden mening, hvis Paulsen troede det allerede var brudt ud.¹¹

2) Med Paulsens brev fulgte »Kieler Correspondenz-Blatt« for den 18. marts. Selv om den store forsideartikel af Th. Olshausen, det slesvigholstenske modstykke til Orla Lehmann, altså er skrevet inden stændermødet i Rendsborg, kan der drages vigtige slutninger fra den. Artiklen synes i vid udstrækning identisk med Olshausens store tale ved de stænderdeputeredes møde om lørdagen, (hvad Lehmann naturligvis ikke kunne vide, men nok formode). Tonen er truende, vel at mærke over for stænderne: Vil de bevare kontrollen med situationen, må de opgive deres tilbageholdenhed, ellers vil »folket« tage magten. Men Olshausen advarer ogsaa det samme »folk« mod utålmodighed og konkluderer, at »die Ausführung dieser einleitenden Schritte der Ständeversammlung, sofern sie in Eingaben und Ausarbeitungen bestehen, falls die Versammlung der Ständemitglieder auf dieselben einzugehen geneigt seyn sollte, nicht in der Versammlung vom 18ten März erwartet werden kann. Es ist deshalb nöthig, dass die Ungeduld des Volkes ihr *etwas* Zeit lasse; ein gar zu grosses Dängen (sic!) ist nur hinderlich.«

Når stændernes mest ekstremistiske medlem frarådede oprørske skridt ved Rendsborgmødet, hvor skulle oprøret så komme fra? Intet under at Laurids Skau i det brev, der ledsagede »Dannevirkes« tendentiøst ophidsende referat af Rendsborgmøderne, skrevet 21. marts i Slesvig, fremsatte denne vurdering: »Det er min Overbeviisning, at Slesvigholsterne have culmineret i Forsamlingen i Rendsborg, og de ville upaatvivlelig brække Halsen formedelst deres Forslag om at gaae ind i det tyske Forbund, som ikke Een af Tusinde i hele Slesvig vil vide af at sige.

¹¹ KB, C. Flors arkiv. (Skønt dette brev ofte er omtalt i litteraturen, er det mærkeligt nok aldrig blevet trykt). G. A. Michaëlis (1798–1848) var læge i Kiel; »Klosterprovst Reventlow« er ridderskabets leder Fr. Reventlow-Preetz (1797–1874). – Rendsborg garnisonen talte på dette tidspunkt o. 1500 mand. (Neergaard 1892, s. 176).

Slesvig-Holstenerne sige, at af to Onder vælge de det mindste, nemlig at blive sammen med Danmark«. ¹²

Herudover fremgår det, bl.a. af »Fædrelandet«, at de nationalliberale 20. marts havde andre kilder til rådighed om Rendsborgmøderne, men disse er ikke bevaret. At de heller ikke gav grundlag for at formode, at oprøret var udbrudt, skal begrundes nedenfor.

Statsrådsmødet 20. marts 1848

Mandag kl. 12 trådte gehejmestatsrådet sammen til ekstraordinært møde under kongens forsæde. Denne oplæste først »en Skrivelse betreffende de sidste i Slesvig og Holsteen navnlig i Rendsborg forefaldne Begivenheder«. Desværre meddeler referatet ikke, hvad denne skrivelse indeholdt. Vi ved, at Carl Moltke om morgenen med »Copenhagen« modtog en rapport om Rendsborgmøderne fra politimesteren i Kiel, F. C. Krohn. I Frederik VII's arkiv findes en udateret optegnelse på en blanding af dansk og tysk, efter indholdet fra 20. marts og skrevet med Carl Moltkes hånd. Den indeholder Rendsborgforsamlingens faktiske resultater: De vedtagne krav, sammensætningen af deputationen, der »ankommer til Kbh. Onsdag Morgen«, og det nedsatte udvalg, der »ere berettigede til at sammenkalde de Andre naar de vil«. Det sandsynlige er vel, at Carl Moltke har givet kongen en ekstrakt af Krohns rapport til brug i statsrådet. Under alle omstændigheder fremgår det utvetydigt af statsrådsmødets debat og vedtagelser, at man var klar over, at der ikke var tale om et udbrudt oprør. Men foruroligede var man og vedtog derfor en generalmobilisering af alle tropper undtagen de holstenske regimenter, hvis loyalitet kunne være tvivlsom. For at dette skridt ikke skulle fremprovokere oprøret, før militærets tilstedeværelse kunne afsvale gemytterne, vedtoges det at unnlade offentlig parolbefaling, »men at Tropperne indkaldes gjennem Cancellierne ved directe Skrivelser til Amtmændene«. Det vedtoges også at opholde den slesvigholstenske deputation i København, indtil tropperne var ankommet til Hertugdømmerne, »men at bevare denne Hensigt med den dybeste Taushed«. ¹³

¹² »Dannevirke« 22/3 1848; L. Skau til C. Ploug 21/3 1848 (Gregersen 1966, s. 641 ff).

¹³ Statsrådets Forhandlinger, udg. af Rigsarkivet (herefter SF), bd. I, 1954, s. 102–110; Just Rahbek 1973, s. 146 n. 144 og s. 184 ff; RA. Frederik VII's arkiv nr. 53: Egenhændige optegnelser og koncepter m.m. I, 1848–51. – Politimester Krohns brev til Carl Moltke er ikke bevaret; blandt Moltkes breve i RA (Ty. Kanc. I. 4:3) ligger andre af Krohns rapporter fra dagene op til 18/3.

»Fædrelandet« 20. marts

Imens havde Lehmann fået samlet, hvad han optimistisk kaldte »Regjeringen«, altså begge partifløjens ledere, på »Fædrelandets« kontor omkring kl. 14. Mødet er omtalt i enhver danmarkshistorie: beslutningerne om at indkalde borgerrepræsentationen til kl. 18, folkemødet i Casino kl. 20, demonstrationen til kongen næste dag kl. 12, resolutionerne, som Lehmann nedskrev i et sideværelse på få minutter. Desværre oplyser kilderne intet om de øvrige lederes synspunkter, bortset fra, at J. F. Schouw, den mest ængsteligt moderate af dem, kun tøvende godkendte den berømte revolutionstrussel: »Vi anraabe Deres Majestæt om ikke at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp«. Mødet kan dog rekonstrueres på grundlag af de trufne beslutninger:

Først hastværket. Casinomødet var ugen før annonceret til onsdag den 22. marts. Nu blev det flyttet frem til samme aften. Næppe noget andet enkeltfaktum er så afslørende som dette. Onsdag ville detaljerede beretninger jo være indløbet og hele København være klar over, at der ikke var oprør i Hertugdømmerne, og så ville det være umuligt at rejse den nødvendige folkestemning. Hvis omvendt de nationalliberale ville undgå at fremprovokere et oprør, ville de have ventet, indtil den slesvigholstenske deputations ankomst bragte klarhed. Med mindre naturligvis at de fuldt og fast troede på oprøret. Men hvis de havde gjort det, ville de have talt rent ud i deres agitation, og det gjorde de ikke. Ingen af de to resolutioner nævner Rendsborgmøderne med et ord, og Plougs forsideartikel i »Fædrelandets« eftermiddagsudgave, der skulle motivere Casinomødets fremrykning, er et mesterstykke i tvetydighed, skrevet med stadig bevidsthed om, at avisen også kunne læses, når man var blevet klar over, at der ikke var oprør. Heller ikke her nævnes ordet oprør. Mødet flyttes »paa Grund af Efterretningerne fra Hertugdømmerne«. Med hensyn til det faktiske forløb i Rendsborg, er referatet korrekt, bortset fra det springende punkt om udvalget, der kan indkalde stænderne påny. Herom hedder det insinuerende, »at der er nedsat en *permanent* Commitee, som naturligvis skal varetage det videre Fornødne, ifald Deputationen ikke bringer et fyldestgørende Svar tilbage«.¹⁴ Samtidig

¹⁴ Schouw trak sig før 11/3 tilbage fra »Comiteen til Danmarks og Slesvigs constitutionelle Forening«, som arrangerede casinomøderne, formentlig fordi han var modstander af sådanne folkemøder. Først 20/3 indtrådte han påny. (Orla Lehmann til Maria Lehmann 22/3 1848 (DpB IV; nr. 925); samme: Efterladte Skrifter II, 1873, s. 173; H. N. Clausen: J. F. Schouws offentlige Liv, 1856, s. 70f; H. Vammen 1967, s. 142f).

Inden sin død i 1852 ordnede Schouw selv sit arkiv, nu i KB (N.k.S. 1529 fol.). I kps. 14 (Politiske Sager) ligger et læg, som af S. er påtegnet »Casinomødet vedkommende«; lægget er tomt, og dets sandsynlige indhold er ikke fundet andetsteds. Det vides, at H. N. Clausen,

ved vi, at J. F. Gjødwad, Plougs medredaktør, uddelte billetter til Casino nede på Købmagergade og fortalte om »Oprør i Rendsborg«.¹⁵

Og strategien virkede. »Som et Lyn fór Budskabet om det udbrudte Oprør igjennem Staden« (H. N. Clausen). Selv den skeptiske Goldschmidt blev overrumplet. Han forsynede det ovenfor nævnte nr. af »Nord og Syd« med en efterskrift: »Alt er for sildigt, der skal være udbrudt Oprør. Fra dette Øieblik af ansee vi det for vor Pligt at søge Enighed med alle Partier«... Men et døgn senere havde han gennemskuet et spillet og udsendte et flyveblad, »Øieblikket«, hvori det bittert hedder:

»Oprøret er indtruffet, eller hvad der i Øieblikket med Hensyn til partierne er ensbetydende dermed: Alle troe, at der er Oprør. Medens de tydske Slesvigere og Holstenerne ved tjenstfærdige Tunger erholdt den Meddelelse fra Kjøbenhavn, at de Ord »Slesvig skal ikke spørges, men tvinges«, ikke blot vare Ord, men umiddelbart vilde gaac over i Handling, medens de saaledes bleve ophidsede og førte til at tænke paa den modsatte Yderlighed – bragte ligesaa tjenstfærdige Tunger det Rygte ud imellem os, at deres Tanke var bleven Handling, at de havde reist sig til Kamp mod Danmark.

Derved vandt det ultradanske Parti den langt overveieende Deel af Folkemeningen og er ved Folkets Hjælp bragt til Statens Roer«.¹⁶

Regeringsstormen

Det næste døgn gik alt efter drejebogen. Borgerrepræsentationen gjorde ganske vist knuder, men Lehmann fik vundet flertallet med, hvad han selv kalder »en af de stolteste Taler, der ere hørte i dansk Tungemaal«. Desværre ved vi ikke, hvad han sagde.¹⁷

der var eksekutor i Schouws bo, benyttede og udlånte papirer fra Schouws arkiv (H. Hage: Johs. Hage, 1854, forordet). H. N. Clausens arkiv blev efter hans ønske tilintetgjort efter hans død. – »Fædrelandet« 20/3 1848, D. G. Monrad til hustruen 20/3 1848 (DpB IV, nr. 931).

¹⁵ P. Hjort 1852, s. 379. (På dette punkt tillægger jeg Hjort troværdighed, fordi han nævner identificerbare, dalevende personer som sine kilder).

¹⁶ H. N. Clausen: Mit Levneds og min Tids Historie, 1877, s. 331; »Nord og Syd«, bd. 2, 1848, s. 112; »Øieblikket«, nr. 1, 22/3 1848, (Mens Goldschmidt i »Nord og Syd« udførligt refererede casinomødet 11/3, offentliggjorde han intet referat af casinomødet 20/3. Der kom ikke flere numre af »Øieblikket«; det følgende nr. af »Nord og Syd« indledes med en note (s. 202) om at han har opgivet flyvebladet »for at undgaae Misforståelse af den bevægede Opinion, der kun behøvede Postefterretninger«. Dette tolker jeg som en hentydning til manipulationen med »Copenhagen«-efterretningerne 20/3).

¹⁷ O. Müller: Martsdagene 1848 i Kjøbenhavn (HT 3. rk. VI, s. 142f); Orla Lehmann til Maria Lehmann 26/3 1848 (DpB IV, nr. 941).

I Casino om aftenen gik det lettere, fordi de 3000 deltagere »mødtes i én Stemning« (H. N. Clausen), og blev varmet op ved at synge fædrelandssange, mens de ventede på borgerrepræsentanterne. L. N. Hvidt forelagde efterretningerne fra Rendsborg efter samme model som i »Fædrelandet«, men synes at have brugt mere eksplicitte formuleringer om »en provisorisk Committe, med det Hverv, strax at sætte disse Resolutioner i Udførelse og overtage Statens Bestyrelse«, som dog »ved enkelte sindigere« skal afvente svaret til deputationen i København. Orla Lehmann brugte i sin store tale det velkendte troværdighedskneb at erklære, at han ville se bort fra dagens rygter og holde sig til de sikre kendsgerninger, navnlig om de slesvigholstenske stænders tidligere fremsatte ønske om Slesvigs optagelse i det tyske forbund. Disse »kendsgerninger« skulle så demonstrere oprørets uundgåelighed. Dog satte han trumf på ved at tilføje den efterretning, »at Rendsborg sandsynligvis allerede er i Fjendehaand«. Det var Chr. Paulsens overfor citerede bekymrede udbrud ved soldaternes underskrivelse af adressen til de slesvigholstenske stænder, »Rendsborg er ingen dansk Fæstning mere«, omsat til en fuldbyrdet kendsgerning. Halvdelen af talen brugte Lehmann til at afmale regeringens uduelighed og motivere nødvendigheden af et regeringsskifte i ejderdansk retning. Et farligt intermezzo opstod dog, da en højtstående tysksproget embedsmand, K. Francke, forsøgte at trænge igennem med en korrekt fremstilling af begivenhederne i Rendsborg, bygget på et brev fra politimester Krohn i Kiel til Carl Moltke, formentlig det samme, som kongen havde fået en ekstrakt af tidligere på dagen. I den højtråbende forsamling, hvis ophidselse yderligere steg ved at høre tysk tale, var det dog ikke vanskeligt for Tscherning og Monrad at kue Francke ved en blanding af krydsforhør og latterliggørelse. Mødet sluttede så med forsamlingens rungende ja-råb til Lehmanns oplæsning af hvert af den fortrykte resolutions punkter og Plougs opfordring til at gå til Christiansborg næste dags middag.¹⁸

¹⁸ Hvad der præcis blev sagt på casinomødet 20/3 er umuligt at afgøre. Mens talerne ved det første casinomøde 11/3 udkom in extenso som bilag til »Fædrelandet«, refereres dette møde yderst kortfattet. Mødet havde jo opfyldt sit agitoriske formål med regeringens fald næste dag. Den eneste nogenlunde fyldige beretning, som findes, er styret af Orla Lehmann selv. Den findes i to versioner, den ene skrevet af Lehmanns fuldmægtig, efter Lehmanns angivelse »nogle Dage senere«, den anden er Lehmanns bearbejdelse heraf til brug for de erindringer, han påbegyndte efter 1863. Her bryder den sædvanlige sondring mellem primære og sekundære beretninger sammen. Vi har nemlig det forhold, at begivenhedens instruktør og hovedaktør bestiller et referat hos en mand, der ved, hvad der ventes af ham, og så selv senere redigerer referatet til brug i en ændret situation. Kun ved pragmatisk analyse af begge tekster lader de sig fravriste et par slutninger. Det usikre resultat heraf er fremstillet ovenfor. Sikkert nok er det imidlertid, at oprøret var aftenens grundtema, at dets udbrud insinueres på mangfoldige måder og at der tages forbehold, som måske også har

Men ét var at bringe stemningen i København til kogepunktet, noget andet var at få regeringen væltet. Som det ses af de ovenfor nævnte kloge og resolute beslutninger, som statsrådet havde truffet om eftermiddagen, bestod denne ingenlunde af affældige mænd, der »paa en Bærebør maatte flyttes op i Statsrådet«, som Lehmann påstod i Casino. De havde ingen planer om at træde tilbage, og Frederik VII havde ikke til hensigt at afskedige dem.

Men der var et svagt led i kæden, og her satte de nationalliberale ind. Justitsministeren C. E. Bardenfleth havde hverken evner, erfaring eller nerver til at tackle denne situation. Han var fra en stilling som stiftamtmand over Fyn blevet ophøjet til minister ved tronskiftet i januar, fordi han var den nye konges mangeårige personlige ven. Skønt konservativ havde han ejderdanske sympatier. Han blev de nationalliberales trojanske hest i regeringen. Her var det ikke folketaleren Lehmann, men den taktiske forhandler Monrad, som udfoldede sine evner. Han havde ry for at være mere moderat, både nationalt og liberalt end »Fædrelandets« mænd, og fra lørdag, den 18. marts havde han forhandlingskontakt med Bardenfleth. Allerede i statsrådet 20. marts erklærede denne ene af alle ministre, at »Stemningen i hertugdømmerne var saaledes, at den inden faa Dage vilde gaae over til aabent Oprør«, uden dog at kunne rokke ved regeringens fastholden ved januarreskriptets helstatsmodel.¹⁹

Da Frederik VII mandag aften havde fået meddelelse om folketøget næste dag, skrev han dette hvasse udkast til svar til demonstrationen: »Det er i dette Øieblik ei ret gjørligt at forandre noget ved Ministeriet da jeg ei er misfornøiet dermed, og vil de mine Herrer sige dem der have udsendt Dem, at naar De kun trygt vil stole paa Deres Konge som retsindet dansk og De vil forholde Dem rolige og ei selv paaskjøn-

været talernes. Enhver der har læst en trykt tale, holdt ved et massemøde, man selv har deltaget i, vil vide, hvor få nuancer man opfatter som tilhører.

P. Hjort udgav 1852 en litterært udformet beskrivelse af casinomødet 20/3, skrevet på grundlag af nogle bevarede notater, som er så knappe og ulæselige, at de godt kan være skrevet på selve mødet. Disse notaters indhold bidrager desværre ikke yderligere til belysning af oprørsproblematikken. Det gør derimod Hjorts trykte tekst, men den må forkastes pga sit sene affattelsestidspunkt.

(Orla Lehmann: *Efterladte Skrifter II*, 1873, s. 73–87; fuldmægtigens referat ligger i RA, Lehmanns arkiv, tilgængelig del; den er trykt i Rahbek 1973, s. 257–266, (Rahbek identificerer forfatteren som cand.jur. J. Chr. Jørgensen, men dennes originale notater synes ikke bevaret); P. Hjort 1852, s. 350f og 379–385; P. Hjorts arkiv, KB, N.k.S. 2411,4°, VI).

¹⁹ Som note 13, desuden C. E. Bardenfleth til D. G. Monrad 18/3 1848 (DpB IV, nr. 933, (udgiverne af DpB omdaterer dette brev til 21/3, hvilket jeg anser for problematisk; i Christian Paulsens brev til C. Flor 18/3 (se note 12) findes en meddelelse til Bardenfleth i en form (»forbered Bardenfleth herpaa«), der viser, at Paulsen havde kendskab til, at de nationalliberale havde kontakt med Bardenfleth.

[påskynde] Oprøret ved frugtesløse Demonstrationer vil det [sic!] i Løbet af en 14 Dage see Resultatet paa det jeg alt idag har udført, nemlig ved at indkalde hele Krigsstyrken for med Kraft at hævde Danmarks retsmæssige Krav paa Slesvig. – Som jeg aldrig vil og kan som dansk Konge give slip paa.«

Men tirsdag morgen blev Bardenfleth opsøgt af Monrad, der i den berømte galochesamtale fik skræmt ham til at skrive denne billet til kongen: »Deres Majestæt vil vist allerede have erholdt Underretning om, at den paatænkte Folkeforsamling og Deputation ville komme til Slottet i Formiddag, formodentlig henved Kl. 12. Det Svar, Deres Majestæt igaar Aftes paatænkte at give Deputationen, vil idag ikke være tilstrækkeligt. Jeg vover allerunderdanigst at bede Deres Majestæt sammenkalde Statsraadet, maaske rettest Kl. 10 i Formiddag; dersom Deres Majestæt bifalder dette, vover jeg ligeledes at bede om at jeg kort forud maa komme til Deres Majestæt. Allerunderdanigst C. Bardenfleth«.

Under den påfølgende samtale lagde kongen helt sin vilje i Bardenfleths (og Monrads) hænder. Da ministrene mødte op, meddelte han dem, at »han var kommet til den Overbeviisning, at de Uroligheder, der fandt Sted i Landet, vare grundede i en Mistillid til det hidtil fulgte Regjeringssystem«, hvorefter han lod Bardenfleth stille dem det ultimatum, at de for at forblive ved magten måtte gå ind for at holde Slesvig til Danmark og ophæve Januarreskriptet. Det kunne de naturligvis ikke gå ind for, og det var da heller ikke meningen, men der var intet at stille op; kongen var jo stadig enevældig. Herefter bad alle undtagen Bardenfleth om deres afsked og fik den med kongens betuttede ord om, at han »bad dem bevare for ham den Hengivenhed, de saa ofte havde givet ham Prøver paa«.

Da den store demonstration så ved 14-tiden nåede Christiansborg, var det et ganske andet svar, der mødte den fra deres konge: »Det glæder mig at vore Anskuelser stemme saa ganske overeens thi det de ønsker mine Herrer er alt imorges udført da det gamle Ministerium er opløst og existerer ei mere. Hvad Slesvigs Uadskillelighed med Danmark angaar da har jeg alt truffet de fornødne Foranstaltninger og naar det danske Folk kun ville have Tillid til den danske Konge og staae ham bie i Liv og Død, saa vil jeg ogsaa staae det bie som dets troe Leder. Gud være med Eder alle«.²⁰

Casino-spillet var vundet.

²⁰ »Galochesamtalen« kaldes således, fordi Københavns konservative overpræsident M. Lange opsøgte Bardenfleth om morgenen den 21/3 for at forhøre sig hos justitsministeren om, hvordan han skulle forholde sig til folketøget. Da han i forkontoret så Monrads galocher, besluttede han sig til at legitimere borgerrepræsentanternes demonstration ved at

Nederlag og sejr

Og dog. Mens det var gået forbavsende let for Bardenfleth at styrte den gamle regering, viste det sig umuligt for ham at danne en ny. Det næste døgn var kaotisk. Martsministeriets komplicerede dannelseshistorie, også kildemæssigt, skal ikke følges i detaljer her. Bardenfleth forsøgte at få en række yngre topembedsmænd til at påtage sig at realisere hans og kongens ejderpolitik sammen med Monrad og Hvidt. Men afstanden var for stor, og det blev ikke lettere af, at det gamle systems folk følte en stærk uvilje mod Bardenfleth, der ved at udnytte kongen havde sat sig ud over den kendsgerning, at han stod så godt som isoleret i regeringen. Tidligt om morgenen onsdag den 22. marts gav han op. Kongen svingede nu mellem at ville abdicere og genantage den afsatte regering. I den situation kom P. G. Bang igennem med sit forslag om en midlertidig regering bestående af ham selv, Carl Scheel-Plessen og Bardenfleth. Men det var to helstatsmænd, en dansk og en tysk, mod én ejdertilhænger, og hvor provisoriske de end var, var det dem, der skulle forhandle med den slesvigholstenske deputation, som ventedes til København i løbet af få timer. For at sikre sig mod at blive faldet i ryggen af casino-lederne forlangte Bang samtlige deres underskrifter på en erklæring om, at de fandt det provisoriske triumvirat »hensigtsmæssigt« i situationen. Det var sandhedens time for den nationalliberale top, der mødtes hos J. F. Schouw i den botaniske professorbolig på Charlottenborg. Der var sket så meget i København siden mandag morgen. De var ikke vant til, at deres taler og resolutioner blev til virkelighed. De havde også hørt om blodsudgydelserne i Berlin. Nu indfandt de ultrademokratiske hippodromledere jernstøber P.F. Lunde og brygger J.C. Jacobsen sig og krævede truende at få valuta for den veksler Lehmann havde udstedt på Hippodrommødet 12. marts. Det skulle jo nødig udarte til revolution her også. Borte var de store ord fra Casino. Fortvivlelsens selvhjælp var afløst af forskrækkelsens blegnæb. Én for én underskrev de håndfæstningen til Bang, Lehmann dog under voldsom modstand og kun »som Schouws og Monrads Slave«. Carl Ploug blev sat til at skrive en proklamation til Københavns indbyggere om at forholde sig rolige.²¹

Ejderprogrammet var faldet.

slutte sig til den. (Se f.eks. Neergaard 1892, s. 147). – Bardenfleths billet og Frederik VII's 5 udkast (4 egenhændige og 1 med Berlings hånd) findes i RA, Frederik VII's arkiv (som note 14).

²¹ Neergaard 1892, s. 150–163 (m. henvisn.). Jyske Samlinger (Historie), ny rk. I, 1950, s. 226–235. DpB IV, nr. 933a.

Som bekendt gik det anderledes. Da Bang vendte tilbage til slottet med de nationalliberale underskrifter, var der sket to ting, som totalt ændrede situationen. Det var lykkedes hofembedsmændene F. F. Tillisch og W. Oxholm at overtale den gamle regerings finansminister gennem 17 år, A.W. Moltke, til at påtage sig regeringsdannelsen. Her var den solide kontinuitet, som behøvedes. A.W. Moltke havde embedsmændenes tillid, samtidig med at han nationalt var på linje med de ældre liberale. Udelukkes kan det vel heller ikke, at han som storgodsejer under indtryk af de alarmerende nyheder ude fra Europa ønskede at dæmme op for en social omvæltning i Danmark. Ved sin afskedsbegæring i statsrådet dagen før var Moltke den eneste af de gamle ministre, som »ansaa sig istand til med fuldkommen Overbeviisning at kunne slutte sig til det nye Princip«. (2: »at holde Slesvig til Danmark«), og han havde antydnet muligheden af at deltage i en ny regering. Blot ønskede han ikke at støtte en regering med den uprofessionelle Bardenfelth som chef. Da Frederik VII nu viste ham den nationalliberale erklæring, skal han have sagt: »Nej, Deres Majestæt, saa hellere abdicere«. Staten tålte ikke, at kongens regering skulle afhænge af privatmænds nåde.²²

Samtidig var det berømte trusselsbrev fra prinsen af Nør til kongen ankommet med dampskibet »Skirner«, som også bragte den slesvigholstenske deputation. A. W. Moltke fik nu frie hænder til at forhandle med de nationalliberale, og i løbet af nogle timer dannede han så sit samlingsministerium med Monrad, Tscherning, Hvidt og Lehmann som deltagere.²³

Casino havde sejret på stregen.

Fredsforløb

Fra det øjeblik de nationalliberale var blevet ministre, bestræbte de sig af al magt på at forhindre det oprør, som havde bragt dem til magten, i at bryde ud. I sig selv er der intet mærkeligt i dette. Onsdag formiddag (22/3) var jo med samme dampskib, som bragte de slesvigholstenske udsendinge til København, også ankommet de uimodsigelige beretninger om, at Rendsborgmøderne ikke betød oprør. Det mærkelige ligger i ministrenes manglende overraskelse herover.

²² Som note 21.

²³ Prinsen af Nørs brev var et kluntet forsøg på at få kongen til at give prinsen og hans bror, hertugen af Augustenborg magt til at undertrykke den liberale bevægelse i Hertugdømmerne. Den indføjede svarfrist til 24/3 medførte, at brevet i København 22/3 blev tolket som en trussel om at stille sig i spidsen for oprøret. Da dette så faktisk skete 24/3 pga begivenhederne i København 20–21/3, er denne tolkning blevet stående. Se også note 33.

En regeringsrepræsentant, som nød slesvigholstenernes tillid, K. Francke, skulle nu sendes til Hertugdømmerne med budskabet om, at holstenerne suverænt kunne bestemme indholdet af deres kommende forfatning, og mandat til at forhandle om så udstrakt selvstændighed for Slesvig, at det ville nærme sig til en føderativ status over for Danmark. Det var den samme Francke, hvis beretning de havde dysset ned i Casino mandag aften. Monrad sagde i statsrådet, at han anså det for »besynderligt«, hvis slesvigholstenerne herefter skulle »plante Oprørsfanen«, et klart bevis på, at han vidste der ikke var oprør.²⁴

Orla Lehmann fik slesvigholstenerne indkvarteret hos sin slægtning Alfred Hage, så han kunne forhandle med dem uden at vække opsigt. I disse samtaler luftede han muligheden af en deling af Slesvig efter sproggrænsen, og slesvigholstenerne fik så megen tiltro til regeringens kompromisvilje, at de gik med til at sende meddelelser til Hertugdømmerne med håb om en fredelig løsning og opfordring til at forholde sig rolige. En svoger til Lehmann, der var slesvigholstener, afgik som specialkurér med disse breve allerede om aftenen den 22.²⁵

At disse forligsbestræbelser var alvorligt ment og ikke skyldtes taktiske hensyn for vinde tid til de militære forberedelser, ses klart af regeringens beslutninger om at bremse disse. Selv om man opretholdt det gamle statsråds diskrete generalmobilisering af 20. marts, standsede man alle direkte tiltag, som kunne fremprovokere oprøret, navnlig overførelsen af tropper til Hertugdømmerne ad søvejen. Den nye krigsminister, Tscherning var den, der ville gå videst for at undgå krig. Hvis det bedste forlig man kunne opnå med slesvigholstenerne lå for langt fra casino-programmet, mente han, at regeringen måtte træde tilbage. I statsrådet klagede Tscherning over »den overveiende Mængde, som trængte paa ham for uopholdeligen at anvende Magten«. De kunne jo ikke forså, hvad han tøvede efter. Resten af sit liv fremsatte han den ene modstridende redegørelse efter den anden for at bortforklare regeringens mystiske tøven i disse afgørende døgn. I løbet af torsdagen (23/3) svingede stemningen i statsrådet. Ministeren for Hertugdømmerne, Carl Scheel-Plessen og de tysksprogede embedsmænd stod fast på, at et forlig var udelukket med mindre Slesvig fik en selvstændig forfatning, omend uden forbindelse med Holsten og uden at være medlem af det tyske forbund. Under anførsel af Lehmann og Monrad sejrede den linje, der gik ud på, at slesvigholstenerne skulle skræmmes fra at gøre oprør ved et definitivt afslag på deres hovedkrav og en samtidig militær styrkedemonstration.

²⁴ SF I, s. 116–143.

²⁵ Rahbek 1973, s. 162f m. litt. henv.

Scheel-Plessen trak sig så tilbage, og uhindret af dennes »kancellihieroglypher« formulerede Lehman det berømte svar i vanlig casino-stil, »at Vi hverken have Ret eller Magt eller Vilie til at indlemme Vort Hertugdømme Slesvig i det tyske Forbund, hvorimod Vi ville styrke Slesvigs uopløselige Forbindelse med Danmark ved en fælles fri Forfatning«. ²⁶

Selv efter at dette om fredagen (24/3) havde fået det tyske embedskorps til at forlade København sammen med den slesvigholstenske deputation, synes Lehmann at have troet på, at oprøret kunne afværges. Om søndagen (26/3) skrev han en udførlig beretning om de bevægede dage til sin kone i Italien og konkluderede: »Dette lyder saa krigerisk, men jeg må tilføje, at der er al Udsigt til en fredelig Løsning. Men hertil udfordres ikke blot en energisk Regjering, men frem for alt en imponerende Hærstyrke«... Og hans bror, lægen Heinrich Lehmann, skrev samtidig til sin svigerinde:

»Skal der være Oprør, hvem skal saa gjøre det? Slesvig gjør det ikke, og Holsteen kan ikke gjøre det alene, uden Preussens Hjælp; og om de ikke have nok med deres egne Anliggender, saa er naturligviis fornemmelig England imod Tydsklands Intervention. Der er saaledes, synes mig, mere Udsigt til en fredelig Afgjørelse end til Krig, saa meget mere, som vor Regjering i hele denne Sag er optraadt med en hidtil ukjendt Kraft og Sikkerhed«.

Da dette blev skrevet, havde der været oprør i Hertugdømmerne i mere end to døgn. ²⁷

»Copenhagen« igen

Dampskibet »Copenhagen«, der gik i fast rutefart mellem København og Kiel, skulle planmæssigt afgå til Kiel onsdag (22/3) kl. 15. På forsiden af det nr. af Berlingske Tidende, som udkom onsdag aften, stod imidlertid følgende meddelelse: »Dampskibet »Copenhagen« er i Følge høiere Ordre ikke afgaaet i Eftermiddag, hvorimod den Kgl. Post er blevet expederet pr. Stafet«. ²⁸

Hvorfor var skibet blevet standset? I Marineministeriets arkiv ligger

²⁶ Som note 24. Rahbek 1973, s. 200–205 (»Om en påtænkt søkrigs ekspedition«, her gennemgås også Tschernings forskellige beretninger). O. Müller i HT 4. rk. II, 1873, s. 953f. Orla Lehmann i HT 3. rk. VI; 1868, s. 209–211. Frederik VII's svar til den slesvigholstenske deputation citeres i da. overs. efter Neergaard 1892, s. 169.

²⁷ Orla Lehmann til Maria Lehmann 26/3 1848 (DpB IV, nr. 941). Heinrich Lehmann til samme, samme dato (DpB IV, nr. 942).

²⁸ Berlingske Tidende 22/3 1848.

denne egenhændigt underskrevne ordre fra Frederik VII til flådens ledelse: »Vi ville allernaadigt, at indtil videre maa ingen Skibe afgaae herfra til Hertugdømmerne og navnlig ikke Dampskibet Copenhagen, og har Vort Collegium i saa Henseende at træffe de fornødne Foranstaltninger. Christiansborg Slot, den 22 Marts 1848. (sign.) Frederik R.«²⁹

Kilderne giver to forklaringer, som ikke udelukker hinanden. I Martsministeriets første møde sent onsdag eftermiddag meddelte den nye handelsminister, C. A. Bluhme, under hvem postvæsenet sorterede, både før og efter regeringsskiftet, »at Hans Majestæt i Morges havde paalagt ham ei at lade Dampskibet Copenhagen afgaae, da det muligen skulle benyttes til Troppernes Transport«... Dette passer udmærket sammen med den gamle regerings beslutning fra mandag eftermiddag, hvorefter der hurtigst muligt skulle føres tropper over ad søvejen.³⁰

I sin redegørelse for »Martsdagene 1848 i København« fortæller O. Müller, at der »udbredte sig den Anskuelse, at dets (»Copenhagens«) Afgang burde standses, for at ikke Efterretninger om det i Hovedstaden forefaldne muligen skulde fremkalde et Udbrud i Hertugdømmerne«, og at derfor »en Skare Mennesker begav sig til Godsexpediteuren og forlangte Skibets Afgang standset«. Hvem de var, og præcis hvornår dette foregik, vides ikke. Navnlig kan det desværre ikke afgøres, om det var før eller efter »Skirners« ankomst med de detaillerede Rendsborgreferater, som var på slottet kl. 9.30. Men uden bevidstheden om at oprøret ikke var brudt ud, giver dette intermezzo ingen mening.³¹

Om eftermiddagen, da A. W. Moltkes regering samledes, var problemet et helt andet. Som nævnt ovenfor standsedes de militære operationer nu for at undgå ethvert skridt, der kunne fremkalde oprøret, og Bluhme mente, at »Dampskibets Udeblivelse i Kiel allerede ville vække en uhyre Sensation«. Derfor fik man kongen til at udstede en ny ordre, der ophævede den første og ville iøvrigt imødegå den »Voldsdaad«, det var at standse »Copenhagen«. Imidlertid lykkedes det først at få »Copenhagen« afsted d. 23., kl. 13.³²

Det er ingen overdrivelse, at »Copenhagens« udeblivelse vakte »uhyre Sensation« i Kiel. Faktisk bidrog den til at udløse oprøret der. Prinsen af Nør skrev til sin bror, hertugen af Augustenborg, at »das heutige Kopenhagener Dampschiff ist bis jetzt ausgeblieben, wahrscheinlich um eine ganze Dampfflotille mit Truppen herzuführen«. Der blev sat vagt

²⁹ RA, Marineministeriet, Kgl. Resolutioner 1848-50, res.nr. 82 og 88 af 22/3 1848.

³⁰ Som note 26., desuden SF I, s. 124f.

³¹ Som note 29, desuden O. Müller 1867-68, s. 162f. P. G. Bang i HT 3. rk. VI, 1867-68, s. 130.

³² F. Vedel til P. Vedel 22/3 1848 (DpB IV, nr. 936). SF I, s. 123f.

ved indsejlingen til Kielerbugten og fyret op under lokomotiverne på banen Kiel-Rendsborg.

Da slesvigholsterne samme dag (23/3) gennem Berlingske Tidende for 21/3 fik kendskab til casinomødet, folketøget og regeringens afgang, besluttedes det at danne den provisoriske regering og indtage Rendsborg fæstning. Selv i denne situation var det næsten umuligt for slesvigholsterne demokratiske og konservative fraktioner at enes om at gøre oprør. Afgørende var, at aristokraternes leder, Reventlow-Preetz, tilsluttede sig og opfandt det legalistiske grundlag for oprørsregeringen, at denne styrede på den »ufri« hertug (Frederik VII's) vegne. Uden denne formel, som jo kun var muliggjort af casinobevægelsen, mente Beseler, en af oprørslederne, nogle dage senere, at man i løbet af 3 dage havde været nødt til at flygte til Hamborg. Og med hensyn til Rendsborg-fæstningen, så var det jo ikke meningen med prinsens trusselsbrev til Frederik VII, at truslerne skulle føres ud i livet. Hertugen af Augustenborg var på vej hjem fra Berlin, hvor han havde fået den preussiske konges tilsagn om støtte til at konservere legaliteten i Hertugdømmerne, både vendt mod overgreb fra Danmark og demokratiske omvæltninger indefra. Da hertugen hørte om oprørsregeringens dannelse og broderens erobring af Rendsborg, indså han, at hans egen rolle var udspillet og skal have udbrudt: »Den dumme knægt har ødelagt det hele for os«.

Om morgenen den 24. marts, kl. 7 lagde det forsinkede »Copenhagen« fredeligt ind til landgangsbroen i Kiel, medbringende den slesvigholstenske deputations opfordring til at opretholde roen, mens der forhandlede i København. Da holdt ekstratøget med prinsen af Nør og hans soldater klar på havnen til at afgang til Rendsborg. Uden at afvente budskaberne fra København gav prinsen signal til afgang.³³

Casino-»oprøret« var blevet virkelighed.

Kilderne

Mens de begivenheder, der er skildret ovenfor, til dels foreligger dårligt belyst og må rekonstrueres ved slutninger fra de impliceredes handlinger,

³³ Rahbek 1973, s. 186f og 205. Neergaard 1892, s. 172-176. Holger Hjelholt: Om Dannelsen af den provisoriske Regering Natten mellem d. 23. og 24. Marts 1848 (Sønderjyske Årbøger 1937, s. 1-18). Rerup 1982, s. 118-122.

Tscherning skønnede selv, at der med iværksættelse af den gamle regerings plan kunne være bragt 16-1800 mand over d. 24/3, hvad han ikke anså for tilstrækkeligt (HT 4. rk. II, 1873, s. 953f; Rahbek 1973, s. 200-205). Neergaard skriver, at Rendsborg var »uundværlig som Støttepunkt for Oprøret: uden de der samlede Pengemidler, Vaaben og Udrustningsgenstande ville det have været umuligt at bringe noget, der kunde ligne en Hær paa Benene«. Prinsen af Nør indtog Rendsborg med 300 soldater og 60 bønder, anført af en advokat (Neergaard I, s. 176).

er der grund til at fremhæve, at alle forfattere, danske som slesvigholstenske, er enige om følgende hovedpunkter i det kronologiske forløb:

1) Rendsborgmøderne 18. marts var ikke oprør.³⁴

2) Det slesvigholstenske oprør blev udløst, da de slesvigholstenske politikere torsdag den 23. marts modtog meddelelse om casinomødet 20. marts, folketøget og regeringens afgang 21. marts.

3) Meddelelsen om den provisoriske regerings dannelse sent om aftenen 23. marts og kuppet mod Rendsborg-fæstningen om morgenen 24. marts kom først til København sent søndag eftermiddag den 26. marts.³⁵

4) Den slesvigholstenske deputation ankom til København onsdag den 22., afrejste sammen med hovedparten af embedsmændene i det Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli fredag, den 24. og ankom til Kiel om morgenen søndag den 26. marts, altså mere end to døgn efter oprørets udbrud.³⁶

5) »Tidsforskellen« på omkring to døgn mellem København og Hertugdømmerne medførte altså, at der gik mindst 4 døgn, før virkningerne i Hertugdømmerne af en begivenhed i København blev bekendt i København, og omvendt. Det betyder f.eks., at Martsministeriets dannelse og dets første beslutninger, herunder svaret til den slesvigholstenske deputation, foregik uden kendskab til reaktionerne i Hertugdømmerne. Ligeledes at den slesvigholstenske deputation under hele sit ophold i København forhandlede under den forudsætning, at oprøret *ikke* var brudt ud.

Denne ganske komplicerede kronologi rejser en række kildekritiske problemer ved vurderingen af kilderne til Martsdagens historie. Fra onsdag den 22. vidste alle i København, at der ikke var oprør, men fra mandag den 27. vidste omvendt alle, at der nu var oprør alligevel. I betragtning af emnets sprængfarlighed betyder det, at det er så godt som umuligt at drage beretningsslutninger fra kilder, der er skrevet efter 22. marts. Tilbøjeligheden til fortællelser, fordrejninger og efterrationaliseringer er så stor, at kildernes troværdighed nærmer sig nul.³⁷ Rekonstruktion-

³⁴ Til forskel fra enkeltstående lovstridige handlinger defineres *oprør* som »sammenrottelse og væbnet rejsning af undersåtterne i større eller mindre antal med det formål at styrte et lands regering« (ODS).

³⁵ Rahbek 1973, s. 168.

³⁶ Neergaard 1892, s. 169.

³⁷ Ikke engang statsrådsprotokollen kan med sikkerhed anses for troværdig. I referaterne af Martsministeriets møder 23. og 24. marts anvendes tre steder udtrykket »den provisoriske Regjering«, hvilket umuligt kan være korrekt gengivet, da denne som nævnt først blev dannet i Kiel natten til 24. marts og først blev kendt i København d. 26. Disse referater er optaget og indført i protokollen af statsrådssekretær H. M. V. Lunding. Protokollaterne, som er udaterede, er underskrevet af A. W. Moltke. Det sandsynlige er vel, at Lunding har forelagt sit udkast for A. W. Moltke og først senere indført det i protokollen. Den

nen af begivenhederne i København 20. og 21. marts må derfor i første række bygge på helt samtidige kilder og da hovedsagelig på levningsslutninger fra disse. Det herved tilvejebragte grundlag suppleres så med levningsslutninger fra de senere kilders tendens.

Værdifuld er her de to ovennævnte breve af 26. marts fra brødrene Lehmann til Maria Lehmann i Italien. Orlas egen fremstilling af morgenen 20. marts er den bevidste politikers: »Gemytternes Røre voxede endnu mere, da nogle Dage derefter Efterretningen kom hertil, at Slesvigholstenerne havde besluttet ved en Deputation at forelægge Kongen som sidste Spørgsmaal, om han vilde erkjende SlH som en egen Stat, med Sl. i det tyske Forbund og hvis hertil svaredes Nei, da at erklære sig for uafhængig, indsætte en provisorisk Regjering, med forførte Tropper, sammenstimlede Bønder og fra Tydskland indkaldte Friskarer af alle Slags Vagabonder bemægtige sig Rendsborg, og saa styrte sig over Slesvig«. ³⁸

Broderen Heinrich tænker sig mindre godt om: »Takket være derfor det overdrevne Rygte om de paa Forsamlingen i Rendsborg tagne Beslutninger, som kom hertil Mandag Formiddag d. 20.de. Det gik som en Løbeild gennem Byen – hvad der ikke var sandt – at Rendsborg var taget, at Oprøret var i fuld Flamme. Comiteen forsamledes strax paa Fædrel. Contor; der besluttedes et Casino Møde til samme Aften og i et Nu vare alle Adgangskort uddelte«. ³⁹

Mange år senere, da Orla Lehmann redigerede den udgave af casino-talen, som blev trykt i hans Efterladte Skrifter, maskerede han casino-spillet således: »Det næste store Folkemøde var berammet til den 22de Marts, men de i de senere dage, og navnlig om Morgenen d. 20de Marts fra Hertugdømmerne indløbne Efterretninger, der ikke lode mindste Tvivl om, at Oprøret var fuldstændig organiseret og paa Nippet til at udbryde, havde i Kjøbenhavn fremkaldt en saa stærk Bevægelse i Sindene, at det besluttedes at afholde Mødet samme Dags Aften«. ⁴⁰

To år før sin død brugte han i nærværende tidsskrift følgende formulering i forbindelse med sit udkast til kongens svar til den slesvigholstenske deputation 24. marts, det nærmeste han nogensinde

pågældende protokol er først autoriseret af kongen 25/4 1848. (SF I, s. 140–142, jvfr. udgiverens oplysninger s. 115).

³⁸ DpB IV, nr. 941.

³⁹ Det citerede stykke af Heinrich Lehmanns brev er mærkeligt nok udeladt af udgiverne af DpB (IV, nr. 942). Jeg takker fru Asta Bang for tilladelse til at benytte originalen i den utilgængelige del af Orla og Maria Lehmanns arkiv i RA.

⁴⁰ Orla Lehmann 1873, s. 173–187.

kommer til en indrømmelse: »At Oprøret alt var udbrudt, vidste vi vel ikke, og endnu mindre, at Preussen havde lovet det sin Understøttelse; men Ingen tvivlede om, at det var uundgaaeligt«. ⁴¹

De øvrige impliceredes beretninger viser også deres bevidsthed om problemet. H. N. Clausen skelner i sine erindringer, nedskrevet 1864–66, nøje mellem det, han mandag morgen fik at vide af Lehmann, og det der blev udbredt i København: »Mandag Formiddag den 20de Marts kl. 12, da jeg efter endt Forelæsning gik ind i Aftrædelsesværelset, bragte Lehmann mig der den nylig ankomne Efterretning om Forsamlingen i Rendsborg (Løverdags den 18de) og den der opstillede Fordring paa en selvstændig *schleswig-holsteinsk Stat i Unionsforhold til Kongeriget*, med tilføjet Anmodning om at give møde paa »Fædrelandets« Kontor... Som et Lyn fór Budskabet om det udbrudte Oprør igjennem Staden; Alle mødtes i én Stemning«. ⁴²

Bardenfleth, der jo var til stede i det gamle statsråds møde 20. marts, skrev sine erindringer 1854–57 og prøver her at dække sig med en forvrøvlet blanding af sandt og falsk. Han refererer de slesvigholstenske krav korrekt, men skriver så: »Det var vitterligt, at et Afslag paa denne Deputations Fordringer vilde medføre Oprørets Udbrud i Hertugdømmerne under en selvvalgt Regjering. Denne var saagodtsom udpeget, idet man i hiin Forsamling tillige havde overdraget Greve Reventlow-Preetz, Beseler og Bargum atter at sammenkalde en lignende Fælledsforsamling af begge Hertugdømmers Stænderdeputerede, saasnart Saadant fandtes nødvendigt. Naar man erindrer, at Stænderforsamlingerne end ikke hver for sig kunde lovmæssigen sammentræde uden at være indkaldte af Kongen, og at begge Stænderforsamlinger allerede tidligere havde stillet uopfyldte Andragender om Foreening, saa var man vistnok aldeles berettiget til at antage, at der i denne Fremgangsmaade af Stænderforsamlingerne og i de i den fælleds Forsamling tagne Beslutninger indeholdtes en aaben Erklæring om, at Hertugdømmerne, naar de stillede Fordringer ikke bleve opfyldte, vilde tiltrødse sig samme, eller med et andet Ord, en Oprørserklæring... Oprøret var altsaa nu undgaaeligt: thi der kunde under ingen Omstændigheder vær nogen Tvivl om, at Deputationen, der ventedes til Kjøbenhavn den 22de, vilde blive afviist«. ⁴³

⁴¹ Orla Lehmann 1868, s. 211.

⁴² H. N. Clausen: *Mit Levned og min Tids Historie*, 1877, s. 331.

⁴³ C. E. Bardenfleth: *Livserindringer*, 1890, s. 139. Om Rendsborgmødets lovlighed, se note 9.

Historieskrivningen

Fremstillingen af Martsdagens historie i Danmark er et klassisk eksempel på, at sejrherrene skriver historien. En nation behøver historiske myter, og jo mere skelsættende de omhandlede begivenheder er, jo større bliver tilbøjeligheden til mytologisering.

Helt nemt har det ikke været i dette tilfælde. Enhver blot nogenlunde habil historiker har kunnet se, at der var noget galt med kronologien. Og hvis de ikke selv kunne få øje på det, har de nationalliberales antedatering af oprøret til overmål været fremhævet af den slesvigholstenske historieskrivning.⁴⁴ En københavnsk Martsrevolution, der blev udløst ved en fejltagelse eller, som argumenteret i det foregående, ved ledernes bevidste vildledning af folket, er ikke godt mytestof. Navnlig da det ikke er til at komme udenom, at denne »fejltagelse« udløste en krig, som har sat sine dybe spor i det danske samfund lige op til nutiden.

Alligevel vil en uforberedt læser af de allerfleste behandlinger af Martsdagene få det indtryk, at casino-revolutionen opstod i nødværge mod det slesvigholstenske oprør. Der skal her gives nogle eksempler på, hvordan forskellige tiders historikere har løst problemet med at forene fagets normer med den mytologiske tvang.

Grundmønstret er givet af Orla Lehmann selv med formuleringen »Efterretninger der ikke lode mindste Tvivl om, at Oprøret var fuldstændig organiseret og paa Nippet til at udbryde«. ⁴⁵ Men vægten lægges forskelligt. De fleste fremstillinger overbetoner Rendsborg-mødernes oprørske karakter, enten ved at lade det ekstremistiske mindretal dominere fremstillingen på bekostning af det moderate flertal eller/og anvende tvetydige formuleringer.

Videst i denne retning går som venteligt den nationalliberale historiker C. F. Allen. I sin meget udbredte »Haandbog i Fædrelandets Historie« skriver han, at begivenhederne i Tyskland gav slesvigholstenerne »Mod til Oprør«. »Dette var desuden allerede i længere Tid forberedt, og det Maal, Slesvigholstenerne havde sat sig, Slesvigs Løsrivelse fra Danmark, kunne ikke faae nogen anden Udgang«. Lederne holdt »Møder og pleiede Raad, om det ikke nu var Tid at bryde løs«... »Efterretningen om Revolutionens Fremgang i Tydskland modnede Beslutningen om Oprør«. Om Rendsborg-mødet hedder det efter et udførligt referat af »de meest oprørske Taler« og »Forhaanelser... mod den danske Nation«: »Efter stormende Forhandlinger besluttede man, inden man ligefrem

⁴⁴ F.eks. J. G. Droysen og K. Samwer: Hertugdømmerne Slesvig-Holsten og Kongeriget Danmark, 1850, s. 283-287.

⁴⁵ Som note 40.

løftede Oprørsfanen, at sende en Deputation til Kjøbenhavn med en Adresse til Kongen»... Herefter behøves ingen nærmere forklaring på, at »Efterretningen om Mødet i Rendsborg og de der fattede Beslutninger fremkaldte i Kjøbenhavn den meest levende Bevægelse«. ⁴⁶

Den radikale historiker P. Munchs fremstilling ved 50-års jubilæet er tilsyneladende helt anderledes. Her gælder det om at komme bort fra forældede nationalistiske opfattelser af sort og hvidt, gode og onde. De danske liberale og slesvigholstenerne ses som to ligeberettigede bevægelser uden »Artsforskæl«, der arbejdede for national selvbestemmelse. De gamle stridigheder fejles til side: »Hvem begyndte Kampen, og hvor var bevægelsen mest revolutionær. Med Lidenskab har man drøftet Datoer og Klokkeslet, og hver af Parterne har søgt at frelse Legitimitetens Skær for sig«. Men i det faktiske følger Munch alligevel i høj grad det nationalliberale spor: Om stændermødet i Rendsborg hedder det, at »selv blandt de Deputerede lykkedes det kun ved store Indrømmelser Reventlow-Preetz at opnå en tilsyneladende Udsættelse af Udbrudet. Faktisk var fra denne dag Oprøret brudt ud«... Herefter giver Munch en korrekt skildring af tids- og årsagsforløbet, men konkluderer ikke desto mindre: »Saaledes greb Led i Led ind i Bevægelsen; man hidsede gensidigt hinanden op, men set under ét maa det siges, at Bevægelsen i Hertugdømmerne havde et voldsommere, mere springende Præg, og at man først der gjorde de afgørende revolutionære skridt«. ⁴⁷

Den grundtvigske historiker Roar Skovmand er nok den, der går videst i tvetydighed og fortielse. I Politikens Danmarkshistorie citerer han, efter det obligate referat af Olshausens dundertale, Reventlow-Preetz for at sige, »Lad os gå forhandlingens vej. Lad os holde vort løfte og sende de »erfarne mænd« til Kjøbenhavn.« Men vel at mærke *uden* at det fremgår, at dette synspunkt sejrede. Man må få det modsatte indtryk af den følgende sætning: »Men han (ø: R.-P.) havde ikke sangbund som Olshausen«. Problemet om hvilke efterretninger, der kom til Kjøbenhavn 20. marts, løser Skovmand ved overhovedet ikke at omtale, hvad de nationalliberale troede eller sagde herom, men dækker sig bag et citat af maleren J. Th. Lundbye om de oprørsrygter, der cirkulerede i Kjøbenhavn. ⁴⁸

Også helt nye fremstillinger anvender tvetydige formuleringer. Således Claus Bjørn, der i »Frygten fra 1848« (1985, s. 31) skriver: »Efterretningerne om Rendsborg-mødets beslutninger, som proklamerede et Slesvig-

⁴⁶ C. F. Allen: Haandbog i Fædrelandets Historie, 8. udg., 1881, s. 661 f.

⁴⁷ P. Munch: Dansk og Slesvigholstensk Martsbevægelse (»Nord og Syd« I, 1898, s. 337-355).

⁴⁸ Politikens Danmarkshistorie, bd. 11, 1965, s. 231-233.

Holsten med fælles forfatning og adskilt fra Kongeriget, nåede København«.

Blandt de fremstillinger, som beskriver forløbet i Hertugdømmerne og København adskilt, så læseren ikke let får øje på årsagssammenhængen og de kronologiske forskelle, er A. D. Jørgensen i Danmarks Riges Historie nok den mest sobre, som det vel kunne ventes med Jørgensens velkendte distance til de nationalliberale. Alt hvad der står om Rendsborg-møderne, 20. marts i København, og den provisoriske regerings dannelse i Kiel 23. marts som følge af nyhederne fra København, er korrekt. Mytens krav opfyldes diskret ved det, der *ikke* står: Der står ikke, at Olshausen ikke fik flertal i Rendsborg, og at beslutningerne altså ikke var oprørske. Derimod skriver A. D. Jørgensen, at man i København »levede i spændt Forventning om, hvad der ville komme fra Kiel og Rendsborg«. Der står imidlertid intet om, hvad efterretningen gik ud på, da den så kom.⁴⁹

Den eneste historiker, som åbent behandler problemet, at casinobevægelsen i København byggede på en fejlagtig opfattelse af Rendsborgmøderne, er Niels Neergaard. I »Under Junigrundloven« fra 1892, stadig den mest autoritative fremstilling af Martsdagene, fylder hans skildring af forløbet 18.–24. marts 53 sider. Det er en tekst, som består af to lag. Øverst ligger Neergaards vurderinger og holdninger, og de er traditionelt mytologiske. Men underneden får realiteterne lov til at fortælle deres egen historie. Hvad enten nu dette har været bevidst for Neergaard eller ej – det kan vel ikke udelukkes, at den mytologiske tvang virkede så stærkt, at han ikke så modsigelserne mellem de to historier – så er konsekvensen, at det fremlagte materiale giver læseren mulighed for selv at tage stilling.

Denne dobbelthed kommer tydeligt frem i hans afsluttende diskussion af, »om det kun var den bratte Sønderrivelse af den tidligere Forbindelse mellem Hertugdømmerne, der fremkaldte Oprøret«. Han hævder at, »hvor usand denne Paastand er, vil tilstrækkelig fremgaa af den ovenfor givne Fremstilling«, hvilket som nævnt ikke er mit indtryk. Konklusionen begynder han meget bombastisk i Lehmanns ånd: »Oprøret var uden al Tvivl kommet ogsaa uden Kasinomødet, der jo iøvrigt kun fremkaldtes ved Efterretningen om Rendsborgmødet den 18de Marts«. Men til allersidst giver Neergaard dog en vigtig indrømmelse og lander på et kompromisstandpunkt: ... »Dermed er dog selvfølgelig ingenlunde nægtet, at ligesom den eiderdanske Bevægelse i Kongeriget i det hele stærkt har sporet Stemningen i Hertugdømmerne, saaledes vilde Frafaldet

⁴⁹ Danmarks Riges Historie, (1895), s. 398–407.

næppe være blevet saa energisk eller have draget saa mange med sig, hvis ikke Begivenhederne i København den 20.–21. Marts havde været«. ⁵⁰

Dette var imidlertid læsning beregnet på fagfolk. Til udvortes brug veg Neergaard ikke tilbage fra at viderebringe myten i ren form. I sin artikel til Salmonsens leksikon om »Casinomøder« skriver han om mødet 20. marts: »Mødets Karakter var stærkt bevæget som Følge af de samme Dag indløbne Efterretninger om det slesvigholstenske Oprørs Udbrud«. Man bemærke dog formuleringens tvetydighed. ⁵¹

Der findes dog fremstillinger, som er uafhængige af mytologien. Jeg har fundet to: I Lorenz Rerups »Slesvig og Holsten efter 1830« fra 1982 skelnes der mellem mere eller mindre udbredte planer og udførte handlinger. Her er ingen tale om oprørets uundgåelighed, men tværtimod en klar fremhævelse af splittelsen mellem de forskellige grupper i Hertugdømmerne. Disse blev først drevet sammen ved omvæltningerne i Tyskland og i København. Som den eneste af de fremstillinger, jeg har gennemgået, nævner Rerup betydningen af det 1. casinomøde (11/3) for Rendsborgmødet og giver Karl Franckes indlæg i 2. casinomøde (20/3) den rette placering. Rerup behandler desværre ikke begivenhederne i København, som ligger uden for hans emne. ⁵²

Den eneste fremstilling, der giver begivenhederne den sammenhæng, som jeg efter at have gennemført ovenstående undersøgelse finder er den rette, er Kjeld Windings fra 1938. Da den er lidet kendt, skal der herfra bringes et fyldigt uddrag: »I Tyskland var der stor Begejstring blandt Borgerne, nu syntes endelig Frihedsbevægelsen at sejre, og nede i Hertugdømmerne bestemte derfor Slesvigholstenerne sig til at tvinge deres Krav igennem over for den danske Regering... Dette vilde de ivrigste blandt de Nationalliberale i København for enhver Pris forhindre, og de tog derfor den Beslutning at slaa til og styrte regeringen – de havde ikke Tillid til de gamle, enevældige Ministre i denne Sag, de vilde selv have Magten for at gennemføre en fri Forfatning og sætte haardt mod haardt i Kampen om Slesvig. Og efter en voldsom Agitation i Pressen og paa Massemøder i København fik de Kongen til at bøje sig og tage et nationalliberalt Ministerium...

⁵⁰ Neergaard 1892, s. 133–186, diskussionen af oprøret s. 184f. Som den eneste af de her gennemgaaede historikere sætter Neergaard spørgsmålstegn ved pålideligheden af Olshausens udæskende formulering i Rendsborg, at »Danskerne er et dovent, dvask og usammenhængende Folk«, som Neergaard ved stammer fra »Dannevirke«. Men han refererer blot den slesvigholstenske litteraturs protester uden at tage stilling. Formuleringen skyldes sandsynligvis Laurids Skau (se note 13). På trods af at dens rigtighed aldrig har kunnet påvises, citeres den stadig i næsten alle danske fremstillinger.

⁵¹ Salmonsens Konversationsleksikon, 2. udg., bd. IV, 1916, s. 619.

⁵² Rerup 1982, s. 115–122.

For mange har disse Begivenheder staaet som det vigtigste af alt i nyere dansk Historie – her var det gamle System faldet, Tanken om Folkestyret havde afløst den utilfredsstillende Enevælde, og til en vis grad staaer derfor 1848 som et vigtigt Skel. Men ogsaa kun til en vis Grad. For det var jo aldeles ikke nye Samfundsklasser, der tog Magten her, det var det Borgerskab, der i Forvejen for en stor Del var rykket ind i Embedsstanden, der nu gennem Rigsdagen søgte at opnaa et helt fast hold på Sagerne...

Den nye nationalliberale Regering ønskede at føre »Ejderpolitik« paa tværs af den tyske Befolknings Ønsker. Slesvigholstenerne svarede derfor med Oprør, saa snart de havde faaet Meddelelse om Regeringsskiftet i København. Dermed brød den første slesvigske Krig ud i Marts-April 1848«. ⁵³

Som det ses af det foregående, fik Windings betragtningssmåde ingen effekt på senere fremstillinger. Også i fremtiden må det vel forventes, at den tradition, der blev skabt af Orla Lehmann, vil blive brugt til at bevare en af danskernes få heroiske myter.

Perspektivering

Fremdragelse, påvisning og forklaring af konsekvensrige begivenheder er historikerens opgave. En vurdering af Orla Lehmanns handlemåde må derimod blive læsernes egen sag. Nogle vil nok føle sig utilpasse ved, at det danske »folkestyre« blev hjulpet til verden ved et bedrag, andre vil beundre den geniale politiker, der i en umulig situation ser muligheden for at nå sit mål og dristigt griber den uden at tænke på den personlige risiko. Men uanset hvordan man vurderer det, så viser det her skildrede forløb, at der inden for rammerne af de socio-økonomiske og politiske betingelser er et ganske vidt spillerum for begivenhedens og enkeltpersonens rolle i historien. Det er den historiske betydning af den gråvejrs morgen, hvor Orla Lehmann valgte at spille på casino.

Det er fristende at stille spørgsmålet, hvad nu, hvis ikke Orla Lehmann havde været på plads den morgen? Hvis f.eks. hans kones sygdom allerede da havde været så fremskredet, at han ikke kunne forlade hende i Italien. Uden ham lader Martsdagene sig næppe tænke. Det kontrafaktiske perspektiv er svimlende: Hvis regeringen ikke var blevet væltet, havde den kunnet finde en forhandlingsløsning, som havde afværget

⁵³ Kjeld Winding: Danmarks politiske Historie. En oversigt over Demokratiets Udvikling i Danmark gennem de sidste hundrede Aar, udg. af Arbejdernes Oplysnings Forbund 1938, s. 28f.

oprørets udbrud og krigen. Derved havde den indlysende løsning, som også Orla Lehmann forhandlede med slesvigholstenerne, delingen af Slesvig efter sproggrænsen, ikke været blokeret af tabet af menneskeliv. 1864 og 1920 havde ikke været nævneværdige årstal. Og grundloven, som jo var kommet alligevel, fordi enevælden *var* opgivet, var blevet mere konservativ, så der ikke havde været nogen grund til at indskrænke den i 1866. Alt det er naturligvis kun spekulationer, men hvis et samfund præges af befolkningens nationale selvforståelse, så havde Danmark på flere måder været et andet land idag uden casino-episoden.⁵⁴

⁵⁴ Jeg har haft uvurderlig hjælp af at benytte »Mag.art. Vitus Gay: Manuskripter og materialesamlinger til et værk om Junigrundlovens historie«, (KB, N.K.S. 2607, fol., 44 kps.). Gay arbejdede med dette stof i en menneskealder, og de færdigskrevne dele af hans værk viser hans indtrængende forståelse af periodens problemer. Således er bl.a. mit positive syn på Carl Moltke og den gamle regerings kompetence influeret af Gays materiale og synspunkter. Han efterlod også et 47 s. langt, uafsluttet kapitel om Martsdagene, hvor de nationalliberale kilder omtales med skærende mistillid, men mht. spørgsmålet om det bevidste pseudo-oprør, som er hovedsagen i nærværende artikel, kan der hverken hentes støtte hos Gay eller det modsatte. At han har været på sporet, tyder hans meget indgående undersøgelser af postgangen mellem Hertugdømmerne og København på.

SUMMARY

Casino 1848

The present article deals with the events and historiography of the »March Days« in 1848, when a change of government marked the closest thing to a revolution ever to happen in Denmark.

Political life during the reign of Christian VIII, 1839–1848, was increasingly characterized by the nationalist conflict between the separatist movement in the Duchies of Schleswig and Holstein, on the one hand, and the national liberal party in the Kingdom of Denmark, on the other. The latter wanted predominantly Danish-speaking Schleswig to sever its ties from purely German Holstein and to enter into a closer union with Denmark. But the king and his government skillfully exploited the considerable internal dissension in both camps through a policy of delays and concessions to both sides and thus managed to maintain a balance between the nationalities, centered on the person of the absolute monarch. When Christian VIII unexpectedly died in January 1848, that strategy was no longer viable. The government persuaded his incompetent successor, Frederik VII (1848–1863) to relinquish absolutism and to announce on January 28 a proposal for a constitution providing for a legislature composed of an equal number of representatives from the Duchies and the Kingdom. The Danish national liberals, already weak from internal strife, were thus despoiled of their principal rallying point, the abolition of absolute monarchy. Now their only hope of seizing power lay in a rebellion in the Duchies to trigger a mass movement in Copenhagen against the government. They hoped, therefore, that a meeting of politicians from Schleswig and Holstein in Rendsburg (in Holstein), planned for March 18, would result in rebellion, encouraged by the February revolutions that had broken out in Europe. But it failed to happen that way. The moderates carried the day at Rendsburg. It was decided for the time being merely to send a delegation to the King in Copenhagen to demand, among other things, a separate constitution for Schleswig-Holstein. Faced with that situation, the national liberal leader, Orla Lehmann, decided on the morning of March 20 to distort the preliminary messages about the Rendsburg meeting, so that it looked as though a rebellion had broken out. The ploy was possible only because of the peculiar lines of communication between the Duchies and Copenhagen: the detailed minutes of the meeting could not reach Copenhagen until 36 hours after the first news arrived by steamboat. In a series of quick moves the national liberals succeeded in provoking the crucial popular rising in Copenhagen, notably by advancing the date of a meeting at the Casino Theatre, which drew a crowd of three thousand. Aided by the inexperience of a new minister, C. E. Bardenfleth, who was a close personal friend of the new king, they forced the government into resigning on March 21. On the following day a new coalition government was formed with the participation of national liberals – the so-called March Ministry. When the news of the national liberal victory reached the Duchies, the Schleswig-Holsteiners concluded that a negotiated settlement was beyond reach. On March 24 they formed a rebel government and seized the important fortress at Rendsburg. But the new government in Copenhagen, unaware of this event until March 26, had in the meantime been making every effort to implement a policy of reconciliation in order to deter a rebellion. As it actually turned out, these events started the

First Schleswig War, 1848–1851, and finally led to Prussia's conquest of the Duchies in 1864.

Turning to the historiography of these events, the author shows how Danish historical writing, with rare exceptions, has followed Orla Lehmann's version: that already at Rendsburg on March 18 the Schleswig-Holstein rebellion »was fully organized and on the verge of outbreak«, thus providing a striking example of how history is written by the victors.

The article closes with considerations on the importance of the role of personality in history (*in casu* Orla Lehmann) seen in the perspective of the social and political framework of the time.

Translated by MICHAEL WOLFE